

AZ ALKOTMÁNYOS MÉRCE VILÁGOSABB ÉRTELMEZÉSE FELÉ

A köztársasági elnök az Alkotmánybírósághoz fordult, miután az Országgyűlés újabb kísérletet tett a gyűlöletbeszéd büntetőjogi szabályozásának szigorítására. Az indítvány kifejti, hogy az Országgyűlés által elfogadott Btk.-módosítás alkotmányellenes, mert nem felel meg a gyűlöletbeszéd büntetőjogi korlátozhatóságát meghatározó, az Alkotmánybíróság által megfogalmazott szólásszabadságjogi mércének, valamint sérti a jogbiztonságot, illetve az önrendelkezési jogot is. E meggyőzően alátámasztott kifogásoknak már egy része is elegendő lenne az új törvényszöveg alkotmányellenességének megállapításához. Ezért írásomban a bírósági gyakorlatot is elemezve azt vizsgálom, hogy az alkotmányossági próbán várakozásaim szerint elbukó törvényjavaslat által kiváltott nyilvános szakmai vita – amelyet a köztársasági elnök „összességében üdítően és példamutatóan tárgyalagosnak” nevezett – miként vihet közelebb az említett alkotmányos mérce megfelelő, tárgyyszerű alkalmazásához.

Az Alkotmánybíróság 1992-ben alkotmányellenesnek ítélte és megsemmisítette a gyalázkodás tényállását, a döntés indoklásában mégis úgy fogalmazott, hogy „a közösségek méltósága a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos korlátja lehet. Nem zárja ki tehát a határozat azt, hogy arról a törvényhozó akár a gyűlöltre uszítás tényállásán túlmenő büntetőjogi védelemmel is gondoskodjék.”¹ 1999-ben viszont, amikor a testület egyhangúan megerősítve hét évvel korábbi döntését, alkotmányellenesnek minősítette és megsemmisítette a Btk. 269. §-ának azt az 1996-os kiegészítését, amely a gyűlöltre uszítón túlmenően büntetni rendelte azt is, aki „gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el”, a határozat indoklásában a következő megállapítást olvashattuk: „a már száz éve követett bírói gyakorlat szerint is csakis az uszítás foglalja magában azt a »bizonyos mérték« fölötti veszélyt, amely a véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását megengedhetővé teszi.”² Az indoklás szövege összefoglaló részében is hangsúlyozza, hogy a hét évvel korábbi határozat „a büntethetőség alkotmányos korlátját a gyűlöltre uszításban és nem általában a »gyűlölet keltésében« határozta meg.”³

A két határozat tehát egymásnak ellentmondó állításokat tartalmaz az uszításon túlmenő alkotmányos szabályozás lehetőségességét illetően, még ha az idézetek úgy is értelmezhetők, hogy a későbbi döntés

szűkítette a korlátozás terét. A lényeg azonban az, hogy akár lehetséges az uszítás tényállásán túlmenő alkotmányos szabályozás, akár nem, a vonatkozó büntetőjogi rendelkezésnek mindenképpen meg kell felelnie az Alkotmánybíróság által megfogalmazott mércének. Mi is tehát ez a mérce?

A köztársasági elnök – aki indítványában hangsúlyozta, hogy elfogadhatatlannak tartja a különböző közösségek elleni gyűlöletkeltést, amivel szemben „minden magyar állampolgár, és különösen a közéletben befolyással bíró emberek” kötelesek fellépni – rámutat arra, hogy a gyűlölködéssel szemben „a meggyőzés, a cáfolás, az elítélés és a megbélyegzés fegyvereit [...] a véleménynyilvánítási szabadság lehető legtágabb biztosítása” révén használhatjuk. Indítványában a köztársasági elnök összefoglalja, mit ért „a véleménynyilvánítási szabadság lehető legtágabb biztosítása” megfogalmazás alatt, azaz miként értelmezi a legerősebb megütközést kiváltó véleménynyilvánítás, a gyűlöletbeszéd büntetőjogi korlátozhatóságát meghatározó alkotmánybírósági döntést. Az államfő értelmezése szerint „az Alkotmánybíróság ugyan nem szabja az alkotmányosság mércéjéül, hogy a gyűlöltre uszítás nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetést idézzen elő, de a konkrét alapvető jogok veszélyeztettségének reálisan, ténylegesen fenn kell állnia”. Az elnöki indítvány tehát az Alkotmánybíróság 1992-es döntésének olyan, „mérésékelt” értelmezését nyújtja, amely – mint látni fogjuk – kevésbé szűkíti a szólásszabadság büntetőjogi korlátozhatóságát, mint a bírósági gyakorlatban és a szólásszabadságjogi szakirodalomban fellelhető olvasatok egy része.

A BÍRÓSÁGI GYAKORLAT

A Legfelsőbb Bíróság döntése Szabó Albert két ügyében

A Legfelsőbb Bíróság két vonatkozó eseti döntése közül az első szerint a közösség elleni izgatás 1992-ben alkotmányosnak ítélt szabályozásában „az uszítás nem egyszerűen gyűlölet, hanem olyan gyűlölet felkeltésére irányul, amely aktív tevékenységbe megy át. Aki »gyűlöltre uszít«, az másokat aktív, tevékeny gyűlöltre ingerel.”⁴ A Legfelsőbb Bíróság második ítélete viszont úgy fogalmaz, hogy aki gyűlöltre

uszít, az „olyan feszültséget gerjesztő, lázongó magatartást tanúsít, amely alkalmas arra, hogy az emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket oly mértékben szítsa fel, amely gyűlölet kiváltására és ezzel a társadalmi rend és béke, a harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok megzavarásához vezethet”.⁵

Ez utóbbi mondat alapján akár a „harmonikus és toleráns emberi kapcsolatok” megzavarása is bűncselekménynek minősülhetne, amely esetben feltehetően előbb-utóbb mindannyian bűnözővé válnánk. Az ítélet a továbbiakban azonban akként definiálja az uszítást, mint ami „nem más, mint az erőszak érzelmi előkészítése”.⁶ A bírói testület szerint e bűncselekmény nem célzatos, és „megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tudatában legyen annak: [...] kijelentései a gyűlölet szítására alkalmasak, amely magában foglalja annak a felismerését is, hogy a felhevített gyűlölet szélsőséges aktivitásba (pl. kirekesztő, jogfosztó magatartásba, végző esetben erőszakos cselekménybe) mehet át”.⁷

A mérce értelmezése érdekében érdemes arra is kitérni, hogy a két előbb említett ügyben miféle körülmények között elhangzott milyen véleményt ítélt, illetve nem ítélt uszításnak a Legfelsőbb Bíróság. Az első esetben helybenhagyta Szabó Albert és más vádlottak felmentését a közösség elleni izgatás büntette alól. A másodikban viszont helybenhagyta e bűncselekmény elkövetése miatt Szabó három év próbaidőre felfüggesztett egy év börtönbüntetését. A hírhedt újnáci által mondottakból vett idézetek és a beszéd körülményei rávilágíthatnak arra, hogy eltérően alkalmazta-e a gyűlöletbeszéd büntethetőségének alkotmányos mércéjét a legfőbb bírói testület a két esetben, vagy a tényállások közötti különbség vezetett felmentő, illetve elítélő döntéshez.

Az első ügyben Szabó – pártja nyilas jelképekkel és szövegekkel „díszített” helyiségében, egymást nyilas köszöntéssel üdvözlő tagtársai és néhány újságíró, összesen mintegy harminc-negyven főnyi hallgatóság előtt – 1994. január 18-án többek között a következőket mondta a nyilaskeresztes párttal kapcsolatban: „büszkéké lennénk rá, hogy ha legalább olyan szinten tudnánk működni, és olyan szinten tudnánk szolgálni a hazánkat és a fajtánkat”; „a hungaristák kérem szépen, azok az állítólagos nyilasok nem lóttek a Dunába, nem lehet igazolni. Kitették oda a cipőket...”; „mi azt fogjuk ezzel a mozgalommal elérni, hogy a magyar fiatalság ismét büszkén álljon meg példaképei előtt... Szálasi Ferenc...”⁸

A második ügy alapja az volt, hogy Szabó 1996. október 23-án Budapesten, a Szabadság téren kétszáz-háromszáz főnyi hallgatóság, köztük akkori pártjának hozzávetőlegesen száz-százötven, nyilas szimbólumokkal felszerelt tagja előtt szónokolt. Bevezetőjében „a politikai élet közszereplőit” olyan „cionista

gazembereknek” jellemezte, „akik kifosztják az országot és akiktől feltétlenül meg kell szabadulni, akiket ki kell söpörni a hatalomból”. A kisöprés módjáról előre megírt beszédében a következőket mondta: „Felszólítjuk ezért a felelős magyar vezetést, hogy haladéktalanul alkossák meg azt a törvényt, amely megtiltja az önálló hazával rendelkező magyarországi zsidóságnak a magyar gazdasági, politikai és kulturális területen való kulcsfontosságú pozíciók betöltését, valamint az államhatalmi és államigazgatási területeken való munkavállalásukat. [...] Mert mi nem lövünk vissza, ugye? Mert mi nem ütünk vissza, ugye? [...] Mi azt feleljük, hogy ebből a tanításból elég. [...] Leplezzük le a kaftános, sábeszdekli gazembereket, és rugdossuk ki őket minden hivatalból [...] amikor a lakásunkba bejön egy rabló, akkor nem aláírást gyűjtünk a szomszédoktól, hanem jól pofán kell verni, és páros lábbal ki kell rugdosni a lakásból. Ha a kaftános tolvajok az éj leple alatt bejönnek az országunkba, nem aláírást kell gyűjteni, hanem meg kell fogni a grabancukat, és sábeszdeklistől, kaftánostól, mindelestől, tórástól ki kell vágni őket a hatalomból.”⁹

Szabó több mondatában erőszak alkalmazására buzdított, tapstól, illetve „úgy van, ki velük, idegenek kifelé” közbekiabálástól kísérve. Az első ügyben ilyen, gyakorlatilag erőszakra uszító mondatokat nem találunk, „csak” visszataszítóan rasszista kijelentéseket. A jogerős elítéléssel végződő ügyben tehát a közösség elleni izgatás alkotmányos mércéjének legszigorúbb értelmezésével is megállapítható volt a bűncselekmény, hiszen egy tüntetés rasszista résztvevőit erőszakra izgató mondatok előidézik az erőszak bekövetkezésének nyilvánvaló és közvetlen veszélyét. Ennek belátásához elég csak a 2004. januárjában a Tilos Rádió előtt tartott tüntetésre gondolni, ahol már azáltal is megvalósult a közösség elleni izgatás, hogy az egyik szónok a többség nevében „zéró toleranciát” hirdetett, ami nyilvánvalóan olaj volt a tűzre az amúgy is felheccelt tömegben lévő, agresszívan fellépő antiszemiták számára, akik erőszakot is alkalmaztak.¹⁰

A Fővárosi Bíróság és a Fővárosi Ítéltábla ítélete ifj. Hegedűs Lóránt ügyében

Közismertté vált antiszemita, kirekesztő felhívást tartalmazó írásának megjelentetése, valamint a Pannon Rádió műsorában való felolvasás általi közzététele miatt ifj. Hegedűst, illetve a cikkét közlő lap szerkesztőjét a Fővárosi Bíróság első fokon egy év hat hónap, három év próbaidőre felfüggesztett börtönbüntetésre, illetve 525 000 forint pénzbüntetésre ítélte.¹¹ A Fővárosi Bíróság a cikkel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy „ezekkel a következtetésekkel, illetve szemléletmóddal semmilyen formában nem ért egyet, azt

erkölcsileg is elítéli, azoktól teljes körűen elhatárolja magát”.¹² A Fővárosi Ítéltábla szerint azonban „ez el-
lentétben áll az [...] objektív eljárás követelményével.
A vádról való döntés nem hozható összefüggésbe a jog-
alkalmazó által vallott egyéni meggyőződéssel.”¹³ Va-
lójában a másodfokon a vádlottakat felmentő ítéltáb-
la részéről különösen indokolt lett volna az antiszemi-
tizmussal és a kirekesztéssel szembeni erkölcsi állás-
foglalás, de a közösség elleni izgatás elkövetését meg-
állapító Fővárosi Bíróságtól is mindenképpen elvár-
ható volt a rasszizmus morális elítélése. A két bíróság
döntésének tárgyszerűségét pedig annak alapján le-
het megítélni, hogy következetesen, körütekintően,
az eset összes mérlegelendő körülményét figyelembe
véve alkalmazták-e az alkotmánybíróági mércét.

A Fővárosi Bíróság szerint a gyűlöletre uszítás „olyan
magatartásnak értendő, amely alkalmas arra, hogy az
emberek nagyobb tömegében a szenvedélyeket olyan
mértékűre szítsa, amely gyűlöletet vált ki, és a társadal-
mi rend, a köznyugalom, valamint a béke megzavarásá-
ra vezethet”.¹⁴ A bíróság az Alkotmánybíróság 1992-es
határozatára hivatkozva kiemeli: „a büntetőjog igény-
bevitelére csak a legvégső esetben”, az említett lehe-
tőség „reális veszélye esetén” kerülhet sor. Utóbb
azonban így fogalmaz: „a cselekményből a köznyuga-
lomra háruló veszély, még kevésbé valamilyen valóság-
os sérelem mint eredmény már nem tartozik a törvé-
nyi tényálláshoz. Nincs jelentősége annak sem, hogy az
uszításra a jelenlévők hogyan reagálnak. [...] a cselek-
mény megvalósulásához elegendő, hogy az elkövető tu-
datában legyen annak, [...] hogy a felhevített gyűlölet
szélsőséges aktivitásba, így kirekesztő, jogfosztó maga-
tartásba, végső esetben erőszakos cselekménybe mehet
át.”¹⁵ A zsidótörvényeket példaként említve a bíróság
megállapítja, hogy a hatályos törvénynek megfelelő ki-
rekesztés is jogfosztást jelent.¹⁶ Végül arra a követke-
ztetésre jut, hogy „a kirekesztésre való felhívás már ön-
magában is bűncselekmény megvalósítását jelenti, hi-
szen a kirekesztés egyfajta fizikai elkülönítésre vezet-
het, arra adhat alapot. [...] A társadalom egy részének ki-
rekesztésére való felhívás és ezúton való megbélyegzé-
se, vagyis a gyűlölet felkeltése már önmagában alkal-
mas lehet a társadalmi rend, a béke és a köznyugalom
megzavarására. [...] a felkeltett gyűlölet akár kiléphet az
érzelmek zárt világából és mások számára is láthatóvá
válí.”¹⁷ A Fővárosi Bíróság ítélete indokolásában tehát
eltér az Alkotmánybíróság 1992-es határozatának az in-
dokolásban hivatkozott tartalmától.

A Fővárosi Ítéltábla másodfokú ítélete szerint az
uszításnak a következő „hármaskövetelménynek” kell
megfelelnie: „gyűlöletre uszít az, aki *erőszakos* cseleke-
detre, ilyen magatartás vagy tevékenység kifejtésére hív
fel, akkor, ha a veszély nem csupán feltételezett, hanem
a veszélyeztetett jogok *konkrétak*, és az erőszakos csele-

kedet *közvetlenül* fenyeget. [...] *Gyűlöletre az uszít, aki má-
sokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel.*”¹⁸ A „hármasköve-
telmény” nem világosabb az utóbbi mondatnál sem,
amely lényegében a Legfelsőbb Bíróság korábban már
idézett megfogalmazását veszi át: „Aki »gyűlöletre
uszít«, az másokat aktív, tevékeny gyűlöletre ingerel.”¹⁹
A második elemként szereplő „ilyen magatartás vagy te-
vékenység” ugyanis csak nem erőszakos cselekedetként
értelmezhető, különben nem szerepelhetne az első
elemtől különállóan. A harmadik követelménynek
azonban része a közvetlenül fenyegető erőszakos csele-
kedet. E zavar csak fokozódik, amikor a Fővárosi Ítéltá-
bla ítéletének indokolásából megtudjuk, hogy ifj. He-
gedűs cikke „sem magatartás vagy tevékenység kifejté-
sére, sem *erőszakos cselekedetre nem hív fel.* [...] A bűncse-
lekmény [...] megvalósulásához *nem elegendő csupán a ve-
szély feltételezett volta* (absztrakt veszély). A veszély a sé-
relem bekövetkezésének reális lehetőségét jelenti,
vagyis olyan helyzet fennállását, amikor a folyamatnak a
sérelem bekövetkezése irányába ható továbbfejlődése
lehetőségével számolni kell. [...] a *Fővárosi Bíróság íté-
letében nem foglalkozik a veszély mértékével, annak konkrétsá-
gával, valamint az erőszak mértékével sem.*”²⁰

Az idézet alapján az erőszakos cselekedet nem ma-
gatartás vagy tevékenység, a Fővárosi Bíróságnak vi-
szont vizsgálnia kellett volna az ítéltábla által sűrűn
emlegetett erőszak²¹ mértékét. Mint láthattuk, a Leg-
felsőbb Bíróság két hivatkozott döntése közül a vádlott
elítélését jóváhagyó az uszítást „az erőszak érzelmi elő-
készítéseként” definiálta, és úgy fogalmazott, hogy e
bűncselekmény megvalósulása esetén „a felhevített
gyűlölet szélsőséges aktivitásba (kirekesztő, jogfosztó
magatartásba, végső esetben erőszakos cselekménybe)
mehet át”.²² Az első fordulat egyértelműen az erőszak
érzelmi előkészítéséről szól, a második viszont csak az
erőszak veszélyét. Tehát az ítéltábla és a Legfelsőbb Bí-
róság indokolása is nélkülözi a koherenciát.²³

Megemlítendő még, hogy sem a Fővárosi Bíróság,
sem a Fővárosi Ítéltábla nem vizsgálta az ifj. Hege-
dűs-ügynek azt a vonatkozását, hogy a vád tárgyát ké-
pező írás egy akkori parlamenti párt egyik országgyű-
lési képviselő vezetőjétől származott. Pedig e ténye-
ző vizsgálata hozzájárulhatott volna annak megítélé-
séhez, hogy a szöveg közlése következtében kiala-
kult-e „közvetlen és nyilvánvaló veszély”. A gyűlöl-
ködés ugyanis gyűlékonyabb közegre találhat olyan
időszakban, amikor egy párt a parlamentből hirdethe-
ti rasszista ideológiáját, és az országban általában fel-
erősödik a kirekesztő szemlélet. Ez volt a helyzet ifj.
Hegedűs cikkének nyomtatott formában és a Pannon
Rádióon keresztül történő terjesztésekor, amit bünte-
tőügye megítélésénél indokolt lett volna a mérlege-
lendő körülmények részének tekinteni.

AZ ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI MÉRCE NÉHÁNY ÉRTELMEZÉSE A SZAKIRODALOMBAN

A bírósági gyakorlat után lássuk, mit mond a szakirodalom a gyűlöletbeszéd büntetőjogi korlátozhatóságának alkotmányos határáról, és a mérce fogalmi elemének tekintve az erőszak veszélyének előidézését. Sólyom László így fogalmaz: „Az Alkotmánybíróság alaphatározatában három teszt van, amelyek nem függetlenek egymástól: egy materiális tűrésküszöb; másodsorban a vélemény-szabadság által veszélyeztetett alkotmányos értékek, különösen az egyéni alapjogok veszélyeztetettségének közvetlensége, amely fokozatainak különböző súlya van a szólásszabadsággal szemben; és végül a veszélyeztetés feltételezett vagy valamilyen hatással visszaigazolt volta. A vélemény-szabadság korlátozása alkotmányossági vizsgálatánál mindhámat mérlegelni kell.”²⁴

Kis János a következőket írja: „A gyűlöletre uszítás ott kezdődik, ahol az írott vagy kimondott szó olyan sok embert hoz olyan erős készenléti állapotba, hogy az már felér a köznyugalom, a társadalmi béke megzavarásával. De mi a köznyugalom megzavarásának kritikus mértéke, amely alatt a beszéd még csak gyalázkodás, fölötté azonban már uszítás? Bár a mérce részletes kidolgozására nem vállalkoztak a bírúk, egy zárójeles megjegyzés azért utal rá, hogy az amerikai legfelsőbb bíróság »nyilvánvaló és közvetlen veszély« próbáját (*clear and present danger test*) tartják irányadónak.”²⁵ Kis – 2002 februárjában tartott előadásában, amikor a MIÉP még országgyűlési képviselőcsoporttal rendelkezett – nem hagy kétséget afelől, hogy álláspontja szerint az említett teszt „nagyon magasra teszi a mércét. A MIÉP-es politikusok botrányos megnyilatkozásai közül egyik sem elégíti ki; [...] ifj. Hegedűs Lóránt röpirata sem.”²⁶

Az ifj. Hegedűst büntetőjogilag elmarasztalhatónak tartó Halmai Gábor²⁷ viszont – némileg a köztársasági elnök indítványához hasonlóan értelmezve az alkotmánybírósági mércét – így foglal állást: „Kétségtelen, hogy a magyar bírúk által a szabályozás alkotmányosságának feltételül szabott veszély távolabbi és esetlegesebb, mint az, amire amerikai kollégáik gondoltak.”²⁸ A indítvány konkrét alapvető jogok reálisan,²⁹ ténylegesen fennálló veszélyeztetettségéről szól, ami – Halmai szavaival – „távolabbi és esetlegesebb”, mint a nyilvánvaló és közvetlen veszély tesztje, amelyet Kis János olvas ki az Alkotmánybíróság 1992-ben hozott határozatából.

A Fővárosi Ítéltábla és a Legfelsőbb Bíróság említett döntéseit bíráló Halmai szerint az Alkotmánybíróság „az erőszakos cselekedetre való felhívásnál kevesebbet, a köznyugalom megzavarására való alkalmasságot tekintve a gyűlöletre uszítás fogalmi elemének”.³⁰ A döntés részben valóban a köznyugalom megzavarásából vezette le a véleménynyilvánítás bün-

tetőjogi korlátozhatóságát, ami szerepet játszik abban, hogy nem vált eléggé világossá a határ uszítás és gyalázkodás között. Az Alkotmánybíróság határozata indoklásában a következőképpen érvel: az uszítás „olyan veszélyt hordoz egyéni jogokra is, amelyek a közvetlen tárgyként szereplő köznyugalomnak olyan súlyt adnak, hogy a vélemény-szabadság korlátozása szükségesnek és arányosnak tekinthető. Nem csupán a köznyugalom megzavarásának intenzitásáról van szó, amely egy bizonyos mérték fölött (»clear and present danger«) igazolja a szabad véleménynyilvánításhoz való jog korlátozását. Itt az a döntő, hogy mi került veszélybe: az uszítás az alkotmányos értékrendben [a véleménynyilvánítás szabadságához hasonlóan] szintén igen magasán álló alanyi jogokat veszélyeztet.”³¹

Az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága által alkalmazott híres mérce, a nyilvánvaló és közvetlen veszély fogalma tehát döntő ponton jelenik meg a határozat indoklásában, de első olvasásra nem egyértelmű, hogy mire vonatkozik. A szöveg alaposabb elemzésével azonban világosan megállapítható az előbbieken idézett mondatok értelme. Bár a határozat a köznyugalom megzavarásáról szóló mondatban használja a nyilvánvaló és közvetlen veszély mércéjét, hangsúlyozza, hogy az egyéni jogok veszélyeztetése a döntő.³² Ha a köznyugalom megzavarása bekövetkezik, akkor a köznyugalom megzavarásának veszélyéről már bajosan lehet beszélni, ezért valóban a köznyugalom megzavarásának részeként fenyegetett alanyi jogoknak kell nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerülniük ahhoz, hogy az uszítás alkotmányosan tiltható tényállása megvalósuljon.

Az 1992-ben született alkotmánybírósági határozat szerint szükségesnek ítélte – valóban nélkülözhetetlen – esetenkénti mérlegelés csak így állapíthatja meg, hogy egy gyűlölködő kifejezés a vélemény-szabadság korlátozását indokló mértékben megzavarta-e a köznyugalmat, azaz egyéni jogok is veszélybe, méghozzá nyilvánvaló és közvetlen veszélybe kerültek-e. Pusztán a köznyugalom megzavarását vizsgálva nem lehetne megállapítani a gyűlöletbeszéd határait. Hiszen ha az egyéni jogok nyilvánvaló és közvetlen veszélyeztetését nem szabnánk a büntetőjogi tilalom feltételül, akkor például egy település „köznyugalmát” nem megzavaró, bevett cigányozást védhetne a szólás szabadságához való jog, a romáknak a nem roma többséget felkavaró választát viszont nem. Ebből következően a magyar Alkotmánybíróság által megfogalmazott mérce döntő eleme a „clear and present danger” teszt.³³

Az Alkotmánybíróság tehát a nyilvánvaló és közvetlen veszély mércéjét fogalmazta meg a gyűlöletbeszéd büntetőjogi korlátozhatóságának meghatározó feltételként. Ezért a gyűlölködő véleménynyilvánítás által keltett veszély mibenlétét, valamint nyilvánvaló és közvetlen voltának megítélhetőségét kell pontosíta-

nunk. A tárgyszerűen alkalmazható teszt eljárási és tartalmi kellékeiből³⁴ itt csak a közösség elleni izgatás megvalósulásához szükséges egyéni jogi jogsérelem természetét illető megszorítás kérdését vizsgálom.

MILYEN JOGSÉRELEM NYILVÁNVALÓ ÉS KÖZVETLEN VESZÉLYÉRŐL VAN SZÓ?

Mint a köztársasági elnök indítványában kifejti, a Btk. módosítása által bevezetni kívánt új „becsmérlési” tényállás a véleménynyilvánítás szabadsága mellett sértene a jogbiztonságot és az önrendelkezés jogát is. Utóbbit azért, mert a Btk. 269. § (2) bekezdése (a „becsmérlés” tényállása) „egyes személyek bizonyos személyhez fűződő jogait védi, akiket nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozása miatt becsméreltek, megaláztak, így megsértve a méltóságukat (becsületüket). A sértettek ilyen esetben, belátásuk szerint, jelenleg is élhetnek a Btk. 183. §-a adta lehetőséggel, és magánindítványban kezdeményezhetik a büntetőeljárást becsületsértés miatt.” A becsmérlés tényállása tehát olyan sérelmeket is közösség elleni izgatásként rendelne büntetni, amelyek miatt személyiségi jogai védelmében ki-ki maga léphet fel. Az izgatási tényállás ilyen kiszélesítésének alkotmányellenessége sajátos módon segít rávilágítani arra, hogy a különböző csoportok ellen irányuló gyűlölködés akkor valósítja meg a közösség elleni izgatás bűncselekményét, ha az okozott érzelmi megrázkódtatáson túlmenő egyéni jogsérelmek nyilvánvaló és közvetlen veszélyét idézi elő. Az érzelmi megrázkódtatást okozó gyűlölködéssel szemben ugyanis – amint azt a köztársasági elnök indítványa pontosan leírja – a csak személyesen érvényesíthető személyiségi jogvédelmi eszközök állnak rendelkezésre.

Mi minősül az érzelmi megrázkódtatáson túlmenő egyéni jogsérelemnek, amelynek nyilvánvaló és közvetlen veszélyét elő kell idéznie a szólásnak ahhoz, hogy közösség elleni izgatás címén büntethető legyen? Mint láttuk, a Legfelsőbb Bíróság szerint „kirekesztő, jogfosztó magatartás, végső esetben erőszakos cselekmény”³⁵ jöhet szóba. Ez azt jelenti, hogy ha a diszkó előtti cigányellenes gyűlöletkeltés hatására romákat rekesztenek ki a szóban forgó szórakozóhelyről, akkor az ilyen gyűlöletbeszéd közösség elleni izgatásnak minősül? Vagy ilyen esetben az antidiszkriminációs törvény alapján kell eljárni a jogsértőkkel szemben? Ha az utóbbi törvényt kell alkalmazni, akkor a közösség elleni izgatás tényállása leszűkítendő az erőszak nyilvánvaló és közvetlen veszélyét felidéző véleménynyilvánításokra? Kis János a Btk.-módosításról való szavazás előtt megjelentetett cikkében az uszítás tényállását megvalósító

beszéd példaként olyan közléseket, illetve helyzeteket említ, amelyek együttese erőszak veszélyét keletkezteti: „egészen biztos, hogy a Ferencváros–Debrecen-mérkőzésen történtek kimerítik a közösség elleni izgatás tényállását. Amikor a ferencvárosi szurkolók egy része »mocskos zsidók« ordítózással hergelve magát nekirentott a két szektort elválasztó korlátoknak, az erőszaknak nem csak a veszélye volt jelen: a stadionban már ténylegesen tombolt az erőszak. Az antiszemita hangoskodás és az erőszakos tettek közti kapcsolat itt minden ésszerű kételyt kizáró módon fennállt. De kimerítik a közösség elleni izgatás tényállását azok az esetek is, amikor a lelátón antiszemita gúnyképeket és szövegeket emelnek a magasba, miközben még nem tört ki – esetleg nem is fog kitörni – verekedés. Tudott dolog, hogy ezek a gyűlölködő ábrák és szövegek olyan hecchangulatot gerjesztenek, mely könnyen fajul tömeges atrocitássá, és az esetek nagy részében nem is marad el az erőszak. A veszély közvetlen és nyilvánvaló.”³⁶ Kis János az uszítás alkotmányos mércéjét összefoglalva azonban nem az erőszak, hanem jogsértő tettek veszélyéről ír: „A hatályos izgatási törvény mérvadó alkotmánybírói és legfelsőbb bírósági értelmezései szerint [...] az olyan közlés tartozik a büntetőjog hatálya alá, mely felidézni annak nyilvánvaló és közvetlen veszélyét, hogy hatására más emberek jogsértő tettekre ragadtatják magukat.”³⁷ Tehát Kis szerint nem csak az erőszak veszélye felelhet meg a mércének. De ha ez a mérce helyes értelmezése, akkor milyen jogsértő cselekedetek felelnek meg a tesztnek és melyek nem?

Az igazságügyi miniszter a köztársasági elnök indítványához fűzött észrevételeiben részben idézi az Alkotmánybíróság azon megállapítását, amely szerint az uszítás esetében a köznyugalom „megzavarása mögött ott van nagyszámú egyéni jog megsértésének a veszélye is: a csoport ellen felszított indulat fenyegeti a csoporthoz tartozók becsületét, méltóságát (szélsőséges esetben életét is), megfélemlítéssel korlátozza őket más jogaik gyakorlásában is (köztük a szabad véleménynyilvánításban)”.³⁸ Az élet veszélyeztetésének zárójelben említett szélső esete egyértelműen az erőszak veszélyét jelenti. Az adott csoporthoz tartozók becsületét és méltóságát nem pusztán fenyegeti, hanem egyértelműen sérti közösségük gyalázása, akkor is, ha a gyalázkodás nem minősül uszításnak. Ebben a tekintetben nem veszélyhelyzetről van szó, hanem megvalósult sérelemről. Nem véletlen, hogy a „becsmérlési” tényállás nem az emberi méltóság megsértésének veszélyét, hanem a méltóság megsértését kívánja büntetni. A megfélemlítő hatás eredményezheti a támadott csoporthoz tartozó személyek elhallgattatását és más jogkorlátozásokat, azonban legalábbis erősen kérdéses, hogy az ilyen úton bekövetkező jogsértések veszélyére vonatkoztatható-e a nyilvánvaló és közvetlen veszély tesztje.

Az Alkotmánybíróság által 1992-ben megfogalmazott „nyilvánvaló és közvetlen veszély” mércéjét illetően tehát – a Btk. módosításáról és az ifj. Hegedűs felmentéséről szóló vitában elhangzottakra is építve – tisztázunk kell, vajon a nyilvánvaló és közvetlen veszély erőszak veszélyét jelenti-e vagy más jogsértő tettekre is vonatkozhat, és az utóbbi esetben mely – nem erőszakos – jogsértések nyilvánvaló és közvetlen veszélyének előidézése valósítja meg az uszítás bűncselekményét.

JEGYZETEK

1. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 181.
2. 12/1999. (V. 21.) AB határozat, ABH 1999, 106, 110.
3. Uo., 112–113. Megjegyzendő, hogy HALMAI szerint az idézett utolsó mondat érvelése „triviális”, és „valójában a határozat indokolása meglehetősen eklektikus, hiszen több ízben idézi ugyan az 1992-es döntésnél alkalmazott teszteket, maga a levezetés ezeket nem [...] tartalmazza.” HALMAI Gábor: *Hátramenetben az alapjogvédelem?*, Fundamentum, 2000/3, 71.
4. Legf. Bír. Br.I.1062/1996, BH 1997, 165. 259.
5. Legf. Bír. Bf.IV.2211/1997, BH 1998, 521. 818.
6. Uo.
7. Uo.
8. Legf. Bír. Br.I.1062/1996, BH 1997, 165. 257–258.
9. Legf. Bír. Bf.IV.2211/1997, BH 1998, 521. 816–817.
10. Az MTI fotósa beszámolója szerint tíz perccel az izraeli zászló elégetése után a következők történtek vele a tüntetésen: „Egy férfi támadott meg, a kameránál fogva rángatni kezdett, a sálamat húzta, majd a fényképezőgép vakuját letörte, közben artikulálatlanul kiabált velem, azt is mondta: te is zsidó vagy, takarodj innen.” Idézi SERES László: *Tilos-ügy: őrizetben a zászlóégetők*, Népszabadság, 2004. január 14., 4. Ez az erőszakos, rasszista cselekedet tehát ott történt, ahol a „zéró toleranciára” való felhívás nem sokkal korábban elhangzott.
11. A büntetőeljárás korábbi szakaszának leírását lásd MOLNÁR Péter: *Gondolatbátorság. Szólásszabadság és közbeszélgetés az Egyesült Államokban és Magyarországon*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 150–152.
12. Fővárosi Bíróság 13. B. 423/2002/7. 9. Az ítélet szövegét a Fővárosi Bíróságtól nem kaptam meg – más úton kellett hozzájutnom –, ami miatt az adatvédelmi biztoshoz fordultam. A Fővárosi Bíróság elnökéhez küldött írásbeli megkeresésemet – noha abban leírtam, hogy az ítélet szövegére a Fundamentum számára készülõ tanulmányomhoz és az ELTE-n folytatott oktatói tevékenységemhez van szükségem – a bíróság titokvédelmi felügyelője többek között arra hivatkozva utasította el, hogy a levéltári törvény szerint a személyes adatokat nem tartalmazó ítélet csak a keletkezésétől számított harminc éven túl kutatható. Ez a döntés annak ellenére született, hogy a másodfokú ítélet a Fővárosi Ítéltábla honlapján hozzáférhetővé vált, igaz, a közzétett szövegből indokolatlanul törölték a közszereplő vádlottak és az ítéletet meghozó bírók nevét.
13. Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.111/2003/10. szám 3–4, kiemelések az eredetiben.
14. Fővárosi Bíróság 13. B. 423/2002/7. 8.
15. Uo., 8–9. Az utolsó idézett mondat, mint láhattuk, a Legfelsőbb Bíróság egyik hivatkozott eseti döntéséből való.
16. Uo., 9.
17. Uo., 10.
18. Fővárosi Ítéltábla 3.Bf.111/2003/10, 6–7; kiemelések az eredetiben.
19. Legf. Bír. Br.I.1062/1996, BH 1997, 165, 259.
20. Fővárosi Ítéltábla 7; kiemelések az eredetiben.
21. E tanulmányban nem térek ki az indokolás azon sokak által joggal bírált részére – lásd például HALMAI Gábor: *A főbíró igazsága?*, Magyar Narancs, 2003. november 20., 19. –, amely az erőszak esélyét latolgatva nagyobb hangsúlyt fektetett a támadott közösség tagjai részéről felmerülő erőszak eshetőségének mérlegelésére, mint az uszítóval egyetértők erőszakos cselekedeteinek veszélyére.
22. Legf. Bír. Bf.IV.2211/1997, BH 1998, 521, 818.
23. Megemlítendő, hogy amint arra a köztársasági elnök indítványa is felhívta a figyelmet, a Legfelsőbb Bíróság ilyen eseti döntései – amelyek nem jogegységi határozatban szerepelnek – nem kötelezők a bíróságokra.
24. SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris, 2001, 479.
25. KIS János: *A szólásszabadság próbája*, Magyar Narancs, 2002. február 7., 19. (A Társaság a Szabadságjogokért rendezte Gyűlöletbeszéd című konferencián, 2002. február 1-jén elhangzott előadás szerkesztett változata.)
26. KIS János: *I. m.*, 19.
27. HALMAI: *A főbíró igazsága?*, id. megj., 19.
28. HALMAI Gábor: *Kommunikációs jogok*, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 2002, 115–116.
29. Solyom László egy cikkében a szóban forgó veszély mibenlétét illetően a „valóságos” szót használja. SÓLYOM László: *Szeretetbeszéd, tiszteltetés*, Népszabadság, 2001. dec. 24.
30. HALMAI: *A főbíró igazsága?*, id. megj., 19.
31. 30/1992. (V. 26.) AB határozat, ABH 1992, 167, 179.
32. Lásd Solyom László megfogalmazását: „Általában való vagy emberek csoportjai ellen irányuló gyalázkodást büntetni csak akkor szabad, ha annak következtében konkrét egyének kerülnek valóságos veszélybe.” SÓLYOM: *Szeretetbeszéd...*, id. megj.
33. Ennek részletesebb kifejtését lásd MOLNÁR: *I. m.*, 155–156.
34. Részletesen lásd Uo., 160–164.
35. Legf. Bír. Bf.IV.2211/1997, BH 1998, 521, 818.
36. KIS János: *A bírói döntéstől a törvény fölötti döntés*, Élet és Irodalom, 2003. november 21., 3.
37. Uo.
38. ABH 1992, 167, 178–179.